

ՅԱԼԹԱՅԻ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍ

1945 թ. սկզբի դրությամբ 2-րդ աշխարհամարտը գտնվում էր ավարտական փուլում: Մի շարք հրատապ հարցեր պահանջում էին հակահիտլերյան կռաւիցիայի երկրների ղեկավարների նոր հանդիպմանը, որն էլ տեղի ունեցավ Յալթայում 1945 թ. փետրվարի 4-11-ն ընկած ժամանակահատվածում: Յալթայի կոնֆերանսին մասնակցում էին ԽՍՀՄ առաջնորդ Իոսիֆ Ստալինը, ԱՄՆ նախագահ Ֆրանկլին Ռուզվելտը և Մեծ Բրիտանիայի վարչապետ Ուինսթոն Չերչիլը, ինչպես նաև երեք երկրների արտգործ նախարարները, գլխավոր շտաբի պետեր և այլ բարձրաստիճան պաշտոնյաներ¹:

Այդ ժամանակ արդեն ֆաշիստական խմբավորման երկրների պարտությունը կասկածներ չէր հարուցում, այն միայն ժամանակի խնդիր էր:

1944 թ. Գերմանիայի դրությունը ողբերգական էր: Դաշնակիցների զորքերը հասնում էին նրա սահմաններին: Գերմանիային պատերազմ հայտարարեցին Ֆինլանդիան, Ռումինիան, Բուլղարիան: Սակայն գերմանական զորքերը դեռևս պահպանել էին իրենց մարտունակությունը, և հենց 1944 թ. ընթացքում էր, որ գերմանացիները ռազմական գործողություններում սկսեցին օգտագործել «Ֆաու» տեսակի հրթիռները, որոնցով էլ 1944 թ. հունիսից սկսեցին ռմբակոծել Լոնդոնը²: Սակայն այդ ամենը միայն հուսահատական քայլեր էին վիճակը շտկելու համար: Խորհրդային զորքերի նման առաջխաղացման պայմաններում, խոսելը Գերմանիայի հնարավոր հաղթանակի մասին, անիմաստ էր: Խորհրդային զորքերը, մեկը մյուսի հետևից ազատագրելով ֆաշիստների կողմից օկուպացված երկրները, մոտենում էին բուն Գերմանիայի սահմաններին: Եվ չնայած այդ ծանր դրությանը, Երրորդ ռայխի ղեկավարությունը ի դեմս Ադոլֆ Հիտլերի մինչև վերջին պահը հավատում էր, որ իրավիճակը կարող է փոխվել հօգուտ Գերմանիայի: Դրա մասին են վկայում պատերազմի վերջին ամիսներին նրա արձակած հրամանները՝ ուժերի լիակատար մոբիլիզացման վերաբերյալ: Անգամ երբ դաշնակից զորքերը մոտեցել էին Բեռլինին Հիտլերը դեռևս չէր կորցրել հավատը հաղթանակի հանդեպ, և նրա իսկ խոսքերով Բեռլինի դարպասների մոտ ռուսները կրելու են իրենց պատմության մեջ ամենաուժեղ պարտությունը: Սակայն իրերի բուն ընթացքը ապացուցում էր հակառակը, և դեռևս 1945 թ. սկզբին երրորդ ռայխի պարտությունը

¹ <http://www.hrono.ru/sobyty/1900sob/1945krym.php>

² <http://www.kuz-biz.ru/005/016.html>

ակնհայտ էր նույնիսկ նացիստական վերնախավի բազմաթիվ գործիչների համար¹:

Ճապոնիայի ջախջախումը ևս սարերի ետևում չէր, ԱՄՆ-ը արդեն վերահսկում էր գրեթե ողջ Խաղաղ օվկիանոսը: Դաշնակիցները հասկանում էին, որ ընդհանուր վտանգի վերացման դեպքում մի շարք հարցեր էին ծագելու հետպատերազմյան աշխարհի ձևավորման հարցում: Ուստի անհրաժեշտ էր պայմանավորվել մի շարք կարևոր հարցերի շուրջ, որն էլ տեղի ունեցավ Յալթայի կոնֆերանսում 1945 թ. փետրվարի 4-11-ն ընկած ժամանակահատվածում:

Կոնֆերանսի ընթացքում դաշնակիցների առաջնահերթ խնդիրը ֆաշիստական Գերմանիայի ջախջախումն էր: Նրանք պայմանավորվեցին հետագա ռազմական գործողությունների վերաբերյալ, որոնք պետք է հանգեցնեին ֆաշիստական Գերմանիայի ջախջախմանը և անվերապահ կապիտուլացիային:

Դաշնակից երկրների ղեկավարների համար առաջնահերթը Գերմանիայում միլիտարիզմի և նացիզմի վերացումն էր, որպեսզի Գերմանիան այլևս չկարողանա սանձազերծել նման պատերազմներ և իր խնդիրները լուծել ռազմական ճանապարհով²:

Դրա համար դաշնակիցները որոշեցին, որ պատերազմից հետո պիտի ոչնչացվեն գերմանական գլխավոր շտաբը, ֆաշիստական Գերմանիայի ողջ ռազմական տեխնիկան, ինչպես նաև ռազմական արդյունաբերությունը:

Այնուհետև դաշնակիցները որոշեցին Գերմանիայի անվերապահ կապիտուլացիայից հետո երկիրը բաժանել 4 գոտիների, որոնք ժամանակավորապես օկուպացվելու էին ամերիկյան, խորհրդային, բրիտանական և ֆրանսիական զորքերի կողմից: Այդ տարածքներում բոլոր հարցերը լուծվելու էին Վերահսկիչ հանձնաժողովի կողմից, որը կազմված էր լինելու հակահիտլերյան կոալիցիայի 4 գլխավոր երկրների ներկայացուցիչների կողմից: Վերահսկիչ հանձնաժողովին էր վերապահվում նաև ռեպարացիաների գանձման և բաժանման հարցը ԽՍՀՄ-ի և արևմտյան երկրների միջև: ԽՍՀՄ-ին իրավունք տրվեց սկզբնական շրջանում բացի Գերմանիայի արևելյան մասից օկուպացնել նաև Լեհաստանը, Չեխոսլովակիան, Գերմանիան և Ռումինիան, որոնցում՝ ազատագրվելուց հետո ընտրությունների միջոցով պիտի ստեղծվեին ժողովրդավարական կառավարություններ³: Յալթայի կոնֆերանսի ընթացքում խորհրդային կողմից բարձրացվեց նաև ռեպարա-

¹ Մելնիկով Դ., Չեռնյա Լ., Համար 1 հանցագործը, նացիստական ռեժիմը և նրանց ֆյուրերը, Երևան, 1983, էջ 468-469:

² http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_diplomatic/704/КРБИМСКАЯ

³ Сборник документов по истории СССР. Эпоха социализма. Вып. 4. 1941-1945. с. 270-

ցիաների հարցը, որը պիտի վճարեր Գերմանիան՝ պատճառած վնասների համար: Սակայն ռեպարացիաների կոնկրետ չափը կոնֆերանսում չորոշվեց, քանի որ խորհրդային կողմի առաջարկած տարբերակին դեմ արտահայտվեց բրիտանական կողմը: Մինչդեռ ամերիկյան կողմը համաձայնեց խորհրդային կողմի առաջարկած տարբերակին, որպեսզի Գերմանիայից գանձվի 20 մլրդ դոլարի չափով ռեպարացիա, որի 50 տոկոսը տրվեր ԽՍՀՄ-ին: Դաշնակիցները որոշեցին ստեղծել ռեպարացիաների հարցերով հանձնաժողով՝ կազմված ԽՍՀՄ-ի, ԱՄՆ-ի և Մեծ Բրիտանիայի ներկայացուցիչներից: Հանձնաժողովը պետք է գործեր Մոսկվայում:

Յալթայի կոնֆերանսի ընթացքում դաշնակիցների կողմից քննարկվող կարևոր հարցերից էր նաև միջազգային կազմակերպության ստեղծման հարցը, որը պետք է կանխեր պատերազմները և ապահովեր խաղաղ գոյակցություն աշխարհում: Հենց այստեղ էլ դաշնակիցների կողմից ընդունվեցին այն սկզբունքները, որոնք հետո պիտի տեղ գտնեին Միավորված ազգերի կազմակերպության (ՄԱԿ) դրույթներում: Նաև ընդունվեց այն հիմնական սկզբունքը, որ կարևոր հարցերի վերաբերյալ որոշում կայացնելու համար պետք էր ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի բոլոր մշտական անդամ երկրների համաձայնությունը: Դա ինքնին մեծ առաջընթաց էր հետպատերազմյան աշխարհի խաղաղության ապահովման համար: Իսկ առաջիկա կոնֆերանսը որոշվեց հրավիրել 1945 թ. ապրիլի 25-ին Սան Ֆրանցիսկոյում, որն էլ պիտի հաստատեր միջազգային անվտանգության կազմակերպության կանոնադրությունը: Սան Ֆրանցիսկոյում կայանալիք կոնֆերանսին մասնակցելու հրավեր ուղարկվեցին նաև Ֆրանսիային, Չինաստանին և այլ երկրների¹: Ապագա Միավորված ազգերի կազմակերպությունը փաստորեն գալիս էր հաջորդելու Ազգերի լիգային, որը ինչպես ցույց տվեց պատմությունը չկարողացավ իրականացնել իր առջև դրված խնդիրները, ինչն էլ հանգեցրեց մեծ կորուստների և ավերածությունների ամբողջ աշխարհում:

Այնպիսի միջազգային կազմակերպությունը, ինչպիսին լինելու էր Միավորված Ազգերի կազմակերպությունը, կարող էր բացառել պատերազմները և ապահովել խաղաղ գոյակցություն աշխարհում: Սակայն դա հնարավոր էր միայն կազմակերպության սկզբունքների և դրույթների անշեղորեն կատարելու դեպքում:

Կոնֆերանսի ընթացքում դաշնակից երկրների ղեկավարների կողմից ընդունվեց «Հռչակագիր Եվրոպայի ազատագրման վերաբերյալ», որտեղ դաշնակիցները միաձայն կերպով արտահայտեցին իրենց կամքը օգնելու ֆաշիստական Գերմանիայի կողմից օկուպացված երկրներ-

¹ http://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_diplomatic/704/КРБИМСКАЯ

րում անկախության և դեմոկրատական կարգերի վերականգնմանը: Չռչակագրում մեծ տերությունները պատասխանատվություն վերցրին իրենց վրա այդ նպատակների իրականացման համար: Չռչակագրում թվարկված էին այն բուրդ միջոցառումները, որոնք պետք է իրագործեին դաշնակիցները այդ երկրների անկախության և տարածքային ամբողջականության վերականգնման համար, որոնք կորցրել էին գերմանական օկուպացիայի հետևանքով¹: Դաշնակիցները պարտավորվեցին ստեղծել ժամանակավոր դեմոկրատական կառավարություններ, ինչպես նաև ստեղծել պայմաններ ժողովրդավարական ընտրությունների անցկացման համար այն տարածքներում, որտեղ որ դրանք անհրաժեշտ էին: Ինչ վերաբերվում է օկուպացված երկրների նախկին կառավարություններին աջակցություն ցույց տալուն, ապա բրիտանական և ամերիկյան կողմերը համաձայնվեցին խորհրդային կողմի առաջարկի հետ, որպեսզի նախկին կառավարություններին աջակցություն ցույց չտրվի, քանի որ ըստ նրանց, նախկին կառավարությունները ռեպրեսիոն բնույթ էին կրում, և չէին կարող ապահովել դեմոկրատական կարգերի ձևավորումը հիշյալ երկրներում: Ժողովրդավարական կառավարությունների ստեղծումը եվրոպական երկրներում նոր խթան պիտի ստեղծեր դեմոկրատիայի արդիականացման, և զարգացման համար Եվրոպայում²:

Սակայն կոնֆերանսի ընթացքում երևացին որոշակի հակասություններ դաշնակից երկրների միջև, մասնավորապես կապված նոր ազատագրված երկրներում ազդեցության նվաճման հետ: Եվ դա հասկանալի էր, քանի որ Ռուզվելտը և Չերչիլը լավ հասկանում էին, որ ֆաշիստական վտանգի վերացման դեպքում ԽՍՀՄ-ի աճող ազդեցությունը կարող էր մեծ վտանգ դառնալ աշխարհում իրենց դիրքերի ամրապնդման համար: Չատկապես որ խորհրդային կողմը կարող էր օգտվել Եվրոպայում իր զորքերի առկայությունից և նորանկախ երկրներում հաստատել կոմունիստամետ կառավարություններ: Դա հատկապես վերաբերվում էր Արևելյան Եվրոպայի երկրներին, որոնք օկուպացվել էին ֆաշիստական գերմանիայի կողմից:

Դաշնակիցների կողմից քննարկվեց նաև Չունաստանի նկատմամբ տարվող քաղաքականության հարցը: Այդ ժամանակ Չունաստանում քաղաքացիական պայքար էր գնում իշխանության համար, որին սկսեցին խառնվել բրիտանական զորքերը, որոնք պաշտպանում էին հակակոմունիստական ուղղվածության ուժերին: Կոնֆերանսի ընթացքում Ստալինը հաստատեց դեռևս 1944 թ. հոկտեմբերին Մոսկվայում իր և Չերչիլի միջև այն պայմանավորվածությունը, որ Չունաստանը դիտվում է հատկապես Մեծ Բրիտանիայի ազդեցության գոտի: Ստալինը նաև համաձայնվեց որպեսզի Իտալիայում, որտեղ դեռ շարունակվում էին

կռիվները, հաստատվի անգլո-ամերիկյան ուժերի վերահսկողությունը¹:

Ստալինը և Չերչիլը նորից կրկնելով 1944 թ. հոկտեմբերյան համաձայնությունը որոշեցին, որ Չարավալվիայում իրավիճակի կայունացման համար տեղի կոմունիստների առաջնորդ Բրոգ Տիտոն և արևմտամետ ուժերի առաջնորդ Շուբաշիչը երկիրը կառավարեն համաձայնեցված ձևով: Սակայն Չարավալվիայում իրադարձությունների մասն ընթացքը Չերչիլի սրտով չէր: Անգլիական կողմին անհանգստացնում էր նաև տարածքային խնդիրների կարգավորումը Ավստրիայի, Իտալիայի և Չարավալվիայի միջև: Որոշվեց, որ այդ խնդիրները կկարգավորվեն դիվանագիտական ուղիներով:

Կոնֆերանսի ընթացքում ամերիկյան և բրիտանական կողմի մոտ դժգոհություն առաջացրեց այն հանգամանքը, որ խորհրդային կողմը Ռումինիայի և Բուլղարիայի հետպատերազմյան վիճակը որոշելու հարցում հաշվի չէր առել դաշնակիցների կարծիքը: Ինչ վերաբերվում է Չունգարիայում հետպատերազմյան գործընթացների կազմակերպմանը խորհրդային կողմը այստեղ ևս դեմ էր իր արևմտյան դաշնակիցների հետ հաշվի մատչելուն²: Ըստ էության կողմերից յուրաքանչյուրը ցանկանում էր որքան հնարավոր է ավելի շատ ազդեցություն ձեռք բերել նորանկախ պետությունների վրա: Եվ հաշվի առնելով ստեղծված նպաստավոր պայմանները ԽՍՀՄ-ի համար, ինչպես նաև խորհրդային զորքերի առկայությունը Եվրոպայում թույլ էին տալիս խորհրդային երկրին ավելի հաջող իրականացնել այդ քաղաքականությունը, հատկապես Արևելյան Եվրոպայում: Եվ ըստ էության եթե Եվրոպան բաժանենք ազդեցության գոտիների դաշնակիցների միջև կարելի է ասել, որ Եվրոպայի արևելյան մասը բաժին է ընկնում ԽՍՀՄ-ին, իսկ արևմուտքը ԱՄՆ-ին և Մեծ Բրիտանիային:

Յալթայի կոնֆերանսում քննարկվող ամենակարևոր հարցերից էր Լեհաստանի հարցը: Այդ ժամանակահատվածում Լեհաստանի ողջ տարածքը վերահսկվում էր խորհրդային զորքերի կողմից, և երկրում ստեղծվել էր կոմունիստամետ կառավարություն: Չերչիլը պաշտպանեց Ռուզվելտի այն պահանջը, որ խորհրդային կողմը Լեհաստանին վերադարձնի Լվովը: Սակայն դա ընդամենը մի հնարք էր, որն արդեն քննարկվել էր Թեհրանի վեհաժողովում 1943 թ. նոյեմբերի 28-ից դեկտեմբերի 1-ը ընկած ժամանակահատվածում: Փաստորեն օրակարգում այլ հարց էր՝ հետպատերազմյան Լեհաստանի քաղաքական համակարգը, իսկ Լեհաստանի սահմանների խնդիրը արևմտյան դաշնակիցներին այդքան էլ չէր հուզում: Լեհաստանի սահմանների հարցով Ստալինը հաստատեց իր նախնական որոշումը, որ Լեհաստանին տարածքներ տրվեն արևմտյան սահմանում՝ ի հաշիվ գերմանական հողերի, իսկ

¹ <http://www.krugosvet.ru/node/41718?page=0,0>

² Նույն տեղում:

¹ http://bruma.ru/enc/istoriya/YALTINSKAYA_KONFERENTSIYA_1945_g.html

² Նույն տեղում:

ինչ վերաբերում է արևելյան սահմաններին, ապա այն պետք է անցնեի Քերզոնի գծով¹: Իսկ Լեհաստանի կառավարության ստեղծման խնդրում խորհրդային կողմը հայտնեց, որ Վարշավայի կառավարությունը պետք է ոչ մի կապ չունենա Լոնդոնում գտնվող Լեհական էմիգրացիոն կառավարության հետ: Չերչիլը այդ հարցի կապակցությամբ նշեց որ ստեղծված կոմունիստամետ կառավարությունը արտահայտում է Լեհ բնակչության միայն երրորդ մասի շահերը, ինչը կարող է հանգեցնել բախումների և բարոյությունների երկրի ներսում: Ի պատասխան Ստալինը խոստացավ ժամանակավոր կառավարության մեջ ներառել Լեհական էմիգրացիոն կառավարության որոշ անդամների:

Լեհական կառավարության ստեղծման հարցով Ռուզվելտը առաջարկում էր Լեհաստանում ստեղծել նախագահական խորհուրդ՝ կազմված տարբեր ուժերի ներկայացուցիչներից, որոնք էլ պիտի ձևավորեին կառավարություն: Սակայն շուտով նա իր այդ առաջարկը հանեց: Երկարատև քննարկումներից հետո ի վերջո որոշվեց վերակազմավորել Լեհական ժամանակավոր կառավարությունը լայն ժողովրդավարական հիմքերի վրա, և որքան հնարավոր է շուտ անցկացնել ազատ ընտրություններ: Բոլոր երեք ուժերը պարտավորվում էին հաստատել դիվանագիտական հարաբերություններ Լեհաստանի կառավարության հետ: Լեհաստանի սահմանների հարցում կողմերը միահամուռ նրա արևելյան սահման ընդունեցին Քերզոնի գիծը, իսկ Լեհաստանի արևմտյան սահմանը ընդարձակվելու էր գերմանական հողերի հաշվին: Սակայն վերջնական որոշումը Լեհաստանի արևմտյան սահմանի վերաբերյալ հետաձգվեց հաջորդ կոնֆերանսին²:

Դաշնակիցների համար կոնֆերանսի ընթացքում պակաս կարևոր խնդիր չէր նաև ճապոնիայի ջախջախման հարցը: ԱՄՆ-ն և Մեծ Բրիտանիան հասկանում էին, որ ճապոնիան դեռևս պահպանել է իր ռազմական պոտենցիալի մեծ մասը, և որ առանց ԽՍՀՄ-ի մասնակցության դժվար կլինի հաղթանակի հասնել ճապոնիայի նկատմամբ: Այս հարցում դաշնակիցները պայմանավորվեցին, որ ԽՍՀՄ-ը ճապոնիայի հետ պատերազմի մեջ կմտնի ֆաշիստական Գերմանիայի ջախջախումից երկու-երեք ամիս անց³: Սակայն պարտավորվելով մտնել պատերազմի մեջ ճապոնիայի դեմ խորհրդային կողմը ևս մեծ սպասելիքներ ուներ: Առանձին բանակցությունների ընթացքում Ստալինը, Ռուզվելտը և Չերչիլը համաձայնության եկան Չեռավոր Արևելքում ԽՍՀՄ-ի դիրքերի ամրապնդման վերաբերյալ: Ստալինը դնում էր հետևյալն պահանջները՝ Սոնդուխայի կարգավիճակի պահպանում, խորհրդային կողմին վերադարձնել Չարավային Սախալինը և նրա հարակից կղզիները, Դալիան

նավահանգստի միջազգայնացում, ԽՍՀՄ-ին վերադարձնել նախկին ռուսական ռազմածովային բազա Պորտ Արտուրը, համատեղ խորհրդա-չինական օգտագործմանը հանձնել Չարավային մանջուրական երկաթուղին, ԽՍՀՄ-ին հանձնել Կուրիլյան կղզիները¹: Այս բոլոր պահանջների համար արևմուտքի կողմից զիջումների նախաձեռնողը Ռուզվելտն էր, քանի որ ճապոնիայի դեմ պատերազմի հիմնական ծանրությունը ընկած էր ԱՄՆ-ի վրա, և ամերիկյան կողմը շահագրգռված էր ինչքան հնարավոր է ԽՍՀՄ-ին շուտ ներքաշել պատերազմի մեջ ճապոնիայի դեմ, որը կթթևացներ ԱՄՆ-ի գործը ռազմական գործողություններում: Ըստ էության արևմտյան դաշնակիցները համաձայնվեցին Ստալինի առաջ քաշած պահանջների մեծ մասի հետ:

Այսպիսով Յալթայի կոնֆերանսի ընթացքում դաշնակիցները ընդհանուր առմամբ կարողացան լուծում տալ բոլոր այն հրատապ հարցերին, որոնք ծառայեցին էին իրենց առջև, և որոնց լուծումից էր կախված պատերազմի հաջող ավարտը: Յալթայի կոնֆերանսը ոչ միայն կարևոր էր ֆաշիստական խմբավորման երկրների դեմ պայքարի համատեղ գործողությունների ծրագիր մշակելու համար, այլև հսկայական նշանակություն ուներ հետպատերազմյան աշխարհի ձևավորման համար: Կոնֆերանսում ընդունվեցին այնպիսի դեմոկրատական սկզբունքներ, որոնք պիտի մեծ դեր խաղային հետպատերազմյան աշխարհի դեմոկրատացման, և պացիֆիստական գաղափարների տարածման համար: Ըստ էության Յալթայի կոնֆերանսի ընթացքում ընդունված սկզբունքները, ոչ ամբողջությամբ, պահպանվեցին ընդհուպ մինչև խորհրդային պետության փլուզման ավարտը:

Annotation

In 1945 signed a protocol of the Yalta Conference of Heads of Governments of the three allied in World War II states - President of the Council of People's Commissars of the USSR of Stalin, U.S. President Franklin D. Roosevelt and British Prime Minister Winston Churchill. Been identified and agreed the military plans of the Allied Powers, and outlined the basic principles of postwar policy in order to create lasting peace and international security.

Аннотация

В 1945 г. был подписан протокол работы Ялтинской конференции глав правительств трех союзных во Второй мировой войне государств – Председателя Совета Народных Комиссаров СССР И. В. Сталина, Президента США Франклина Д. Рузвельта и Премьер-министра Великобритании

¹ <http://www.krugosvet.ru/node/41718?page=0,1>

² <http://bse.sci-lib.com/article066803.html>

³ <http://oval.ru/enc/37633.html>

¹ http://bruma.ru/enc/istoriya/YALTINSKAYA_KONFERENTSIYA_1945_g.html